

ALLMÄNT

Kamenskijarmbandet – buret med stolthet eller gömt i en byrålåda?

Siv Rehn

Det vackra armbandet ingår sedan 1989 i Västerbottens museums samlingar. Det är inlämnat av Elisabeth Bäckström, en nutida medlem av den kända präst- och officerssläkten Linder i Umeå. Men hur hamnade det vackra smycket hos dem? För att kunna spåra, kartlägga och förstå omständigheterna kring vad som hände måste vi gå tillbaka till Umeå under kriget 1808–1809.

*Det armband av ryskt
ursprung som lands-
hövding Strombergs dotter
Henrietta von Knorring
erhöll i gåva av general
Kamenskij's fru i augusti
1809. Armbandet är sedan
1989 i Västerbottens
museums samlingar.
Fotoarkivet, Västerbottens
museum.*

Backens kyrka och uppe på brinken, ovanför kyrkan, kyrkoherdebostället.

Foto: L O Lundmarks ateljé. Fotoarkivet, Västerbottens museum.

Bakgrund

Väster om staden, nära Backens (Umeå landsförsamling) kyrka, hade redan under 1700-talet uppförts militära boställen för Livkompaniets officerare vid Västerbottens regemente. Utöver kyrkoherdebostället närmast kyrkan låg här löjtnantsbostället Axla och på Grisbacka Hartwigsgårds kaptensboställe. Kompaniledningen fanns i Ytterhiske, där Hedlunda majorsboställe var uppfört och söder om älven, vid Böle, låg boställe för överstelöjtnanten. Efter ryssarnas anfall och brännande av staden år 1720 uppfördes inom området intill Backens kyrka även ett residens, ett boställe för landshövdingen. Ämbetslokalerna blev kvar på Gran, som residenset kallades, i drygt 50 år. Först 1779 kunde man flytta åter till Umeå centrum där bonings- och ämbetsrum hade hyrts i en privat byggnad. Denna byggnad låg vid Storgatan intill rådstugutorgets sydöstra hörn, och var under 1780-talet även den tidigare landshövdingen Stenhagens boende.

Efter flera krigsperioder avslutades 1700-talets sista decennium under relativt lugna och fredliga förhållanden. Men de koalitioner som växte fram i Europa under 1800-talets första år skulle återigen tvinga västerbottiska officerare och soldater ut i krig. När ryska styrkor några år senare anföll Finland, Sveriges dåvarande östgräns, var kriget ett faktum. Under våren och sommaren 1809 ockuperade ryska enheter den norra delen av vårt land.

Dessa månader präglades av fruktan och oro bland bönder och tjänstefolk i byarna en god bit upp längs Ume älv. Vid Brännland-Sörfors brände man den sex år tidigare uppförda bron för att hindra fiendens överfart och i Vindeln våldgästades prästfamiljen och befäl och

soldater krävde foder till sina hästar. Men det var i staden och vid Backens kyrka som trycket var som högst. Efter slaget vid Vasa hösten 1808 hade stora grupper sårade och sjuka soldater transporterats över Kvarken och de drygt 250 kyrkstugorna på Backen hade förvandlats till sjukhus. Dessutom fanns det sjukhus på Grisbacka, i handlanden Rydins gård, och i Röbbäck och Klabböle samt i Djäknebodas gästgiveri. I vissa stugor hölls sjuka ryska fångar. Sammantaget resulterade detta i en fyrdubbling av antalet innevånare i staden med omnejd.

Utöver de sårade och sjuka togs svenska soldater och officerare även som fångar i samband med "träffningen" vid Vasa. Många utväxlades några veckor senare, men ett antal officerare, bland dem den svenske överstelöjtnanten Lars Jacob von Knorring, fängslades och fördes till Romanow (nuvarande Tutayev) vid Volga, cirka 15 mil norr om Moskva. Här kom han att tillbringa 15 månader i fångenskap. Det var en märklig period, enligt hans dagbok publicerad i Bergenstråhle 1917, där ovissheten, och inte de fysiska/praktiska omständigheterna, var det svåraste.

Under hans fångenskap ägde en mycket speciell middag rum i Umeå med von Knorrings hustru Henrietta som värdinna. Det var vid denna middag som de senare omstridda gåvorna överlämnades.

I residenset på Gran eller i den hyrda gården vid Storgatan bjuds ockupanternas general på middag Henrietta, landshövding Strombergs dotter, och Lars Jakob von Knorring var gifta sedan 1807, och Henrietta Stromberg/von Knorring (f 1780) bor nu på Böle, överstelöjtnantsbostället på södra sidan älven, cirka

Överstelöjtnantsbostället Böle våren 2021. Bilden i privat ägo.

2,5 kilometer nedströms residenset på Gran. Den ryska högvakten finns i stadens rådhus och den svenske kommandanten, generalmajor Cronstedt, hyrs tills vidare in i "ForsSELLSka huset", beläget ungefär där Stora Hotellet nu ligger.

Då Strombergs hustru avlidit några år tidigare blev det hans 29-åriga dotter Henrietta som fick i uppgift att vara värdinna vid denna middag. Middagen har blivit mycket omtalad framförallt på grund av att huvudgästen, general Kamenskij, överlämnade två presenter, en dosa och ett armband, till Stromberg och dennes dotter.

Den fängslade svenske officeren blir regementschef vid hemkomsten – men Stromberg möter stora svårigheter.

Efter en lång och strapatsrik resa återvände Lars Jakob von Knorring den 20 december 1809 från den ryska fångenskapen. Han befordrades till överste och förordnades samtidigt till chef för Västerbottens regemente. Makarna von Knorring bosatte sig 1812 i överstebostället Gran i Öjebyn/Piteå. Under perioden 1811–1821 föddes fem barn i familjen.

Samtidigt som överste von Knorring etablerade sig i Öjebyn mötte Henriettas far, landshövdingen Stromberg, stora svårigheter. Detta skall vi återkomma till. För svärsonen gick allt väl. Han befordrades till generalmajor 1826 och lämnade kort därefter chefskapet för regementet. År 1829 köpte makarna von Knorring Målhamra säteri i Björksta socken, Västmanland.

Henrietta avlider – nya generationer

Familjen von Knorring flyttade till Målhamra under 1830-talet och med Henrietta von Knorring hamnade även smycket i Mellansverige. Maken avled 1845 och året därpå även Henrietta vid en ålder av 66 år. Hennes bouppteckning är daterad 19 juli 1847 och här finns både armbandet och dosan. Dosan är värderad till 44 kronor, armbandet till 83, alltså i det närmaste dubbelt så mycket vilket motsvarar ca 30 000 respektive 56 600 i dagens penningvärde. Dessa båda är de högst värderade bland Henriettas samtliga guldföremål. Henriettas yngsta barn, dottern Charlotte (f 1821), tog sannolikt ansvar för armbandet och troligen även för dosan.

Överstebostället Gran i Öjebyn/Piteå.
Foto: Bildarkivet, Piteå museum.

En åldrad Charlotte von Heijne. Foto i Släktföreningen von Heijnes bildarkiv.

Henriettas dotter Charlotte ingick samma år äktenskap med vice häradshövdingen Carl von Heijne, som även var närvarande vid bouppteckningen. Han blev två år senare ägare av Bjelkesta säteri.

Under tiden hade tre av Henriettas yngre halvbröder hemma i Umeå utbildat sig till officerare vid Livkompaniet, Västerbottens fältjägarbatal. Ulrik Adam Strömberg (1793–1853), kapten boende på Hartwigsgårds kaptensboställe och Per Axel Strömberg (1794–1837), kapten boende på Axla samt Carl Georg Strömberg (1804–1859), löjtnant. Strömbergs söner var alla födda utom äktenskapet och tog namnet Strömberg då de enligt Riddarhusets dåvarande regelverk inte fick bära faderns namn.

På Livkompaniet fanns även 2:e löjtnanten Johan Albert Linder (f 1816), son till komminister Johan Anders Linder (f 1783). År 1846 träffade han Henriettas son kanslirådet Jacob Henrik Edvard von Knorring (1816–1892), som tjänstgjorde som generalmönstringskommissarie, dvs biträde till "mönstringsherren" vid generalmönstringen detta år. Johan Albert Linder blev senare kapten och chef för Livkompaniet. Han lärde under denna period även känna Henriettas yngste son överstelöjtnanten Otto Mauritz von Knorring (1818–1890), från 1858 chef för Västerbottens fältjägarbatal. Under åren 1858–1861 bodde denne på Böle överstelöjtnantboställe.

Det svåra och omvälvande 1890-talet

För officerskåren slog 1800-talets stegvisa nedmontering av Indelningsverket hårt mot ekonomin. Avvecklingen slutfördes i samband med 1875 års lönereglering då rätten till boställe försvann. Officeren var därefter kontant avlönad, vilket innebar en ersättning utan inflationsskydd. Detta påverkade framförallt adelsfamiljer med många officerare i släkten. Den försämrade ekonomin resulterade i auktioner och försäljning av gårdar. I vissa fall valde de yngre att emigrera.

Bjelkesta säteri. Oljemålning av W Rydberg 1901. Ur "En släktbok om den adliga ätten Nr 1594 von Heijne 1718–2018".

Även på det personliga planet inträffade stora förändringar. Våren 1891 fick familjen Linder inbjudan till begravningen av Anton Bexelius, styvson till komminister Linder. Det blev den tidigare kompanichefen Johan Albert Linders äldste son Johan Erik (f 1847) som fick representera familjen Linder och närvara vid begravningen i Stockholm den 15 maj.

Den nu ordinarie kommissionslantmätaren i Västerbottens län Johan Erik Linder får i samband med resan ner till Stockholm information om att en stor auktion skall äga rum under hans besök i huvudstaden. Troligen kunde han i pressen den 12 maj läsa om en "Lösöre-Auktion" på Bjelkesta i Giresta socken fredagen den 5 och lördagen den 6 juni 1891. Det är troligt att J E Linder redan under faderns levnad, och genom dennes kontakter med söner i familjerna Strömberg och von Knorring, hade information om gåvorna från den omtalade middagen sensommaren 1809. De fanns hos familjen von Heijne efter Charlottes giftermål med Carl. Och nu skulle "häradshövdingen C von Heijne till följd af upphörande med hushåll försälja hela sitt välbehållna inre lösörebo". Sannolikt togs personliga kontakter före auktionsdagarna beträffande dessa mer privata föremål. Det visade sig emellertid att endast armbandets skulle försäljas. Dosan blev kvar inom familjen von Heijne och ägs idag av Carl von Heijne.

Gymnastikdirektör Elisabeth Linder (1884–1958).
Bilden ingår i familjen Linders arkiv, Avdelningen för
arkiv- och specialsamlingar, Umeå universitet.

Ett nytt sekel

Men hur gick det med det ryska armbandet? Efter auktionen överlämnade J E Linder troligen smycket till sin hustru Amalia. Det vackra armbandet, som Kamenskij's hustru hade med sig, var ett "resesmycke", en kopia av hennes originalsmycke, då detta var för dyrbart för att ta med på resa. I museets handlingar finns antecknat "Ägare: Amalia Bäckström, Baggböle", vilket styrker antagandet att Amalia fick smycket relativt omgående. I september 1901 lämnade familjen Linder nämligen Baggböle och Umeå och flyttade till Linköping. Amalia blev änka i mars 1912 och i juni 1941, alltjämt boende i Linköping, avled även Amalia. Hon nådde en ålder av 80 år.

Det finns inget armband upptaget i hennes boupp-teckning. Troligen hade Amalia lämnat smycket till sin äldsta dotter Elisabeth redan tidigare.

Fram till 1950-talet hade familjen Linders arkivalier gått i arv till olika medlemmar inom familjen. År 1956, två år före sin död, donerade gymnastikdirektören Elisabeth Linder, J E Linder och Amalias äldsta dotter, handlingarna till Vetenskapliga biblioteket i Umeå,

(numera Handskriftssamlingen, Avdelningen för arkiv- och specialsamlingar vid Umeå Universitet). Men armbandet, som Elisabeth Linder fått av sin mor, överlämnade hon som gåva till den 25 år yngre kusinen Elisabeth Bäckström, yngsta barnet till Amalias lillebror Ernst. Det var, som inledningsvis beskrivits, denna kvinna som lämnade in armbandet till museet i Umeå. Under 1980-talet bodde hon på Kungsgatan 81 i Umeå. Elisabeth Bäckström avled 2003 i en ålder av 94 år.

Avslutning – några reflektioner

I samband med diskussionerna om landshövdingens misskötsel och skuld till spannmålsbrist och hungersnöd, svårigheter med foder, misslyckad skjutsuppbådning med mera under det finska kriget nämns även de båda presenterna. Fanns konspiratoriska krafter inom statsledningen som ville skuldbelägga Stromberg och påstå att han låtit sig mutas genom mottagandet av dessa presenter? Eller finns andra teorier?

En möjlig förklaring till varför de inblandade umgicks som de gjorde bör man söka i det svenska officersyrkets tidiga utbildningsformer. Då någon högre centraliserad utbildning för blivande svenska officerare, liktydigt med svenska adelssöner, ännu inte fanns i landet under 1700-talet genomfördes utbildningen ute i Europa, ofta i Frankrike och England. Krigsakademin skapades först år 1792 på Karlbergs slott utanför Stockholm. Denna gemensamma utbildning formade gemensamma beteendemönster. Det är tydligt i såväl händelserna vid middagen i Umeå strax före slagen vid Sävar och Ratan som i överstelöjtnant Lars Jakob von Knorrings upplevelser under den tid han satt fängslad i Ryssland. Männerna beskriver en lojalitet, en speciell gemenskap officerare emellan. Denna gemenskap verkar ha varit överordnad nationstillhörighet då den fanns mellan männen, i detta fall mellan generalen Kamenskij och den tidigare överstelöjtnanten vid Österbottens regemente landshövdingen Stromberg, trots att de stod på var sin sida i ett pågående krig. De båda herrarna var, som Ransjö (1995) uttrycker det, "samma andas barn". I denna gemenskap var det brukligt och till och med självklart med gåvor och gemensamma middagar såväl i Umeå som under fångenskapen i Romanow norr om Moskva.

Tiden i fångenskap har beskrivits i familjen von Heijnes släktkrönika (1991) och där konstateras att von Knorrning "... levde som gentlemannafånge med betjänt under viss frihet".

Men var det lagligt att ta emot gåvor av en representant för den stridande motparten? Enligt 1798 års krigsartiklar stipuleras:

”Tager någon gåva eller förläning av fremmande Herrskap och hafver ej förrut eller straxt derefter givit det tillkänna och fått Konungens lof dertil, miste ära och Embete och hafve förbrutit det han fått hafver”. Kapitel 5 § 1, s 96.

Stromberg var, framhåller Vleugel (1926), tveksam till att ta emot den gulddosa som Kamenskij, boende hos honom, överlämnade som present. Stromberg ”... ville icke behålla densamma, men greve Kamenskij trodde, att han icke hade skäl att neka därtill såsom ett ringa bevis av hans erkänsla för det besvär och de kostnader han gjort honom”. Det blev sannolikt innehållet i ovan nämnda paragraf i krigsartiklarna som fällde Stromberg. Han anklagades för ryssympatier och för att ha fraterniserat med fienden. Tillsammans med övriga allvarliga anklagelser tvingades han i maj 1811 till tjänstledighet. Senare samma år avskedades Stromberg utan pension.

Ännu in på 1930- och 1940-talet präglades officersyrkets mässliv av de ”kulturella och glamorösa formerna”. Det var, enligt Ekdahl (2018), en ”del av officersprofessionen” som kunde kännas igen globalt. ”Vi kände oss hemma var vi än uppträdde”. Den tidigare svenska regementskulturen försvann emellertid i samband med sammanslagningar av officerare, underofficerare och underbefäl till en gemensam kår. ”Det aristokratiska beteendemönstret” minskade och kårandan blev succesivt allt mindre märkbar. Den tidigare yrkeskulturen föll i glömska.

Under senare år har Strombergs öde fått en renässans. I samband med byggandet av kyrkbron i Umeå under mitten av 1970-talet, och den därmed omskrivna flytten av Strombergs familjegrav, har hans öde ställts under förnyad granskning, men med andra perspektiv. Numera finns en relativt god samsyn kring Strombergs agerande under kriget. Det var respekt mellan parterna och diplomati i förhandlingar som var hans ledstjärnor. Kyrkbron blev klar i september 1975 och året därpå kontaktade Elisabeth Bäckström för första gången museet beträffande armbandet. Troligen hade de aktuella skrivierna om händelserna under krigsåren 1808–1809 fått henne att vända sig till museet och berätta om det mycket speciella smycke som fanns i hennes ägo. Men, som inledningsvis beskrivits, köptes armbandet av museet först år 1989.

Den dosa som landshövding Stromberg fick i gåva av general Kamenskij i augusti 1809. Dosan är tillverkad 1792 i Stockholm av Frans Wilhelmsson Zethelius och är alltjämt i familjen von Heijnes ägo. Carl von Heijnes privata bildsamling.

Dosans lock. Carl von Heijnes privata bildsamling.

Det armband av ryskt ursprung som landshövding Strombergs dotter Henrietta von Knorring erhöll i gåva av general Kamenskijns fru i augusti 1809. Armbandet är sedan 1989 i Västerbottens museums samlingar. Fotoarkivet, Västerbottens museum.

Källförteckning

Bouppteckningar, Riksarkivet och Landsarkivet i Vadstena samt för adliga bouppteckningar Svea Hovrätt, Riksarkivet. Folkräkningar och kyrkböcker, Riksarkivet.

Folkrörelsearkivet i Västerbotten. Arkiv 55, Umeå stad och socken. F 5: Handlingar rörande landshövdingebostället Gran. Handlingarna förmedlade av Lars Dyverfeldt.

Avdelningen för arkiv- och specialsamlingar, Umeå universitet. Förteckning av fam. Linders arkiv, bouppteckningar samt inbjudan (begravning av Bexelius) förmedlade av Göran Larsson.

Föremålssamlingen, Västerbottens museum. Noteringar beträffande föremål nr: 31046 armband. Uppgifter sammanställda av Ingrid Sjödin och Johanna Bengtson.

Generalmönsterrullor samt 1798 års Krigsartikel, Krigsarkivet, Riksarkivet.

Stadsarkivet, Umeå beträffande handlingar för Kungsgatan 81, förmedlat via Carl-Oskar Lundström.

Tomtområde 1783. Karta av L. Bergner i Allmänna brandförsäkringsverkets arkiv, Riksarkivet. Kartan och del av panoramafotot över Umeå stad erhållna genom Mikael Björkman, Umeå.

Bildarkiv

Carl von Heijnes privata bilder och Släktföreningen von Heijnes bildarkiv.

Krigsarkivets porträttsamlingar, Riksarkivet.

Piteå museums bildarkiv.

Västerbottens museums fotoarkiv, Johanna Bengtson.

Familjen Linders arkiv, Avdelningen för arkiv- och specialsamlingar, Umeå universitet.

Författarens privata bildsamling.

Litteratur

Baggböle, Kåddis, Brännland, Klabböle. Inventering och bevarandeförslag 1984.

Bergensträhle, C G A (1917) Västerbottens regementes krigshistoria. Bilaga 27: Övlt von Knorrings dagliga anteckningar (s 642 - 677).

Blå Boken. Upptredande utom tjänsten. Några råd och anvisningar för Kungl Krigsskolans kadetter och arméns yngre officerare. 1968 års upplaga.

Ekdahl, Mats (2018) Officersmässen. En kulturskatt att minnas.

Ericson, Lars (1995) Svenska Knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred.

Eriksson, Karin (1988) Maktens boningar. Västerbotten 4:1988.

Forsberg, Lennart (2009) Krigssjukhuset i Röbäck 1808–1809. I Oknytt nr 3-4 2009 (s 37 - 62).

Kulturhistorisk bebyggelseinventering Del 1 – Umeå tätort.

Kulturhistoriska undersökningar. Västerbottens museum, Umeå kommun, Stadsbyggnadskontoret (1997).

Norrgård, Erik (1995) Pehr Adam Stromberg. Landshövding i blåsväder. C-uppsats, Institutionen för historia, Umeå universitet.

Ransjö, Kjell (1995) Aktstycken och meddelanden, i Oknytt 3-4 1995.

Rhodin, J (tryckt 1856) 1798-års Kongl Maj:ts Krigs-articular med kommentarer. Förmedlat av Henrik Bolmskog, Krigsarkivets bibliotek.

Rosén, Bo (1997) Pehr Adam Stromberg. Omstridd landshövding i Västerbottens län under finska kriget 1808–1809.

Steckzén, Birger (1981) Umeå stads historia 1588–1888. Norrländska skrifter 6. Facsimile utgåva.

Stenström, Ingegerd (1996) Förteckning över familjen Linders arkiv. SCRIPTUM nr 43, Forskningsarkivet Umeå universitet.

Svartengren, Einar (1934) Svenska officersboställen i Västerbotten.

Svartengren, Einar (1943) Militära boställen i Norrbottens län.

Sörensen, Thomas (1997) Det Blänkande Eländet. En bok om kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö.

Vleugel, Ellen (1926) En misskänd västerbottenshövding, ett offer för avund och förtal. Västerbotten 1926.

von Heijne, Axel (1977) Lars Jacob von Knorring 1769–1846. Deltagare i tre krig och krigsfånge i Ryssland. Släktföreningen von Heijne, Bjelkesta grenen.

von Heijne, Axel (1991) Bjelkesta 1849–1891. Carl von Heijne (1815–1896) och Charlotte von Knorring (1821–1903). Bjelkesta och Ätten von Heijne.

von Heijne, Redaktionskommitté (2018) En släktbok om den adliga ätten nr. 1594 von Heijne 1718–2018 med ättlingar från 1630-talet.

Västerbotten 4:1977. Temanummer till hundraårsminnet av komminister Linders frånfälle.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL